

FENNTARTHATÓ-E A MAGYAR ÁLLAMHÁZTARTÁS?

Magyarországon a piacgazdaság létrejöttéhez szükséges első generációs feladatok, intézkedések a 90-es évek közepére lezajlottak. A második generációs szakaszban már az a legfontosabb kérdés, hogy miként és mikor tudja az állam fölgyorsítani a jóléti és közigazgatási reformot, azaz miként tudja megvalósítani az állam saját gazdasági szerepének újragondolását. Az átalakulás ezen feladataihoz azonban a társadalmi közmegegyezés megteremtése, a közvélemény támogatása is szükséges. Ezen második szakasznak az alapvető célja a fenntartható jóléti rendszer megvalósítása.

1. A TÁRSADALOM

A szocializmus hiperaktív állama megkísérelte a társadalom összes szegmensét az ellenőrzése alá vonni. Az állam olyan döntési jogokat tartott a kezében, amelyek más, nem paternalista berendezkedésű társadalmakban az egyén, a család, a kisebb közösség vagy az alsóbb szintű szervezetek kezében lettek volna. A megvalósult paternalista állam kiskorúnak, infantilisnek tekintette lakosságát. Nem várta el tőlük az öngondoskodást, hanem természetesnek tekintette, hogy minden bajukra „felülről” várták a segítséget.

A rendszerváltás után a lakosság – pszichológiai szempontból érthetően – elvárta, hogy az új rendszer teljesítse az előző rendszer ígéreteit, de nem tette. Az embereket a szocializmusban irritálta ugyan, hogy az állam beavatkozik a privát életükbe és zaklatja az egyéneket, de sokan még továbbra is igényelték volna a paternalista állam gondoskodását. A posztoszocialista országok – köztük Magyarország – állampolgárai egyszerűen szenvedtek a bizonytalanságtól, amit korábban még soha sem tapasztaltak, így például a munkanélküliségtől.

A szocialista rendszerben értelemszerűen a szakszervezetek nem gyakoroltak érdemi befolyást a gazdaságpolitikára, tevékenységük a munkavállalói érdekvédelemben, illetve a közösségszervezésben merült ki. A szakszervezetek vezetőit a kommunista párt jelölte ki és rajtuk keresztül irányította a tevékenységüket. A rendszerváltás után azonban új szakszervezetek alakultak, amelyek autonóm egységekké váltak, és megindult a verseny a tagokért. A szakszervezetek közül az általános szakszervezeti jogutód, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége (MSZOSZ) vált a legerősebbé. A szakszervezetekre – a szocialista pártot kivéve – az új parlamenti pártok kevés figyelmet fordítottak. A szakszervezetekkel párhuzamosan a munkaadók országos szervezetei is megalakultak, bár kevésbé váltak fajsúlyossá. Már 1988-ban minisztertanácsi határozat rendelkezett arról, hogy a gazdasági érdekegyeztetés intézményes rendszerének kialakítása érdekében a Minisztertanács Országos Érdekegyeztető Tanácsot (OÉT) hozzon létre. A gazdasági érdekegyeztetés intézményes rendszerének kialakítása érdekében létrehozott OÉT a gyakorlatban főként a központi bérszabályozást előkészítő és

befolyásoló érdekegyeztető fórumként működött. A rendszerváltás hajnalán ekkor alakult meg az első olyan, a kormány, a munkavállalói és a munkaadói oldal legalább formálisan egyenrangú részvételével létrejövő érdekegyeztető tanács, amely korporatista elemet vitt a magyar politikai-gazdasági rendszerbe.

A rendszerváltást követően megalakult új kormány 1990-ben – bevonva a rendszerváltás során alakult új érdekképviselőket – azonnal átalakította az érdekegyeztetés rendszerét. Az OÉT érdekképviselői oldalát ekkor munkavállalói oldalon hat, munkáltatói oldalon kilenc érdekképviselői tömörülés alkotta. Az alapszabály a fórum tagjaiként a kormány, a munkavállalói és a munkáltatói érdekképviselőket tárgyalócsoportjait jelölte meg, feladataként pedig a munka világának szereplőit érintő átfogó gazdasági, jövedelmi, szociális és munkaügyi kérdések megtárgyalását, a különböző érdekek feltárását, valamint konfliktusok megelőzésében, kezelésében való közreműködést határozta meg.

Az így létrejött új érdekegyeztetési forma mellett az állam és a szakszervezetek között továbbra is meglévő közvetlen összefonódást jelzi, hogy a szocialista párt az 1994-es választások előtt szövetséget kötött az MSZOSZ-el. Ezzel a speciális szövetséges viszonytal függ össze a társadalombiztosítás szervezeti kereteinek változása is. Ez a változás akkor következett be, amikor törvényerőre emelték a nyugdíj és egészségbiztosítási rendszer önkormányzatiságának elvét. Az első biztosítás-önkormányzati választás az MSZOSZ elsőrő győzelmét hozta, jelentős hatást gyakorolva a két nagy elosztási rendszerre.

A korporatista elemek kifejlődése hatást gyakorolt a gazdasági fejlődésre is. Ez a fejlődés azonban éppen akkor szakadt meg, amikor talán a legnagyobb szükség lett volna a társadalmi összefogásra. Az 1995 tavaszán meghirdetett stabilizációs program előtt többször is összeült az OÉT, azonban nem sikerült megállapodni a stabilizáció lépéseiről. A meghirdetett programmal a kormány gyakorlatilag felrúgta a korporatista megállapodást.

Az OÉT megújítására 2002-ben került sor a kormány és a szociális partnerek által kötött, az érdekegyeztetés megújításáról szóló megállapodásban. A megállapodásban a felek rögzítették, hogy a háromoldalú tárgyalások legátfogóbb fóruma az OÉT, amelynek hatáskörébe tartozik a munka világával összefüggő valamennyi kérdéskör, beleértve a gazdaságot, a foglalkoztatást, ide tartoznak a jövedelmek alakulását befolyásoló adójáruék és költségvetési témakörök, valamint a jogszabálytervezetek megvitatása is [40/2005. (X. 19.) AB határozat]. Az egyeztető fórum keretei között a kormány és a szociális partnerek tárgyalásokat folytatnak és országos megállapodásokat kötnek munkaügyi kérdésekről, konzultálnak a gazdasági, szociális és foglalkoztatáspolitikai törvénytervezetekről és egyéb jogszabálytervezetekről, illetve az ezeket megalapozó szakmai koncepciókról, országos gazdasági és társadalmi kérdésekről [Országos Érdekegyeztető Tanács 2006a, 2006b].

2. A FISKÁLIS POLITIKA

A fejlődő és az átalakuló gazdaságokban az 1990-es évek során fellépő krízisek nagy nyomást jelentettek a fiskális reformok véghezvitelére. A viták középpontjában kezdetben az állt, hogy milyen gyorsan fogjanak hozzá a fiskális kiigazításhoz, később

pedig a politikai gazdaságtani elemzések azon feltételeire fókuszáltak, amelyek fennállta alatt a kormányzatok erőfeszítései kisebb vagy nagyobb valószínűséggel lesznek sikeresek. Mindemellett számos vita szólt az intézményekről és a költségvetési folyamatokról egyaránt.

A hatékony fiskális politikát általánosan az jellemzi, hogy a kormányzat gyorsan válaszol a kihívásokra a kiadáscsökkentés és az adónövelés szükségszerű kombinációjának alkalmazásával, valamint hosszú távon megteremti az összhangot a kormányzat erőforrásai iránti kereslet és a bevételek között. Ez mindazonáltal összefüggésben van mind a politikai rendszer általános tulajdonságaival, mind azokkal a speciális intézményekkel és eljárásokkal, amelyek kapcsolatban vannak a költségvetési folyamattal.

Magyarországon a Németh-kormány 1989-ben az IMF pártfogásával hozzálátott a stabilizációhoz. *Antall József* kormánya csupán megörökölte ezt a programot, de emellett még pótlólagos kiadáslefaragást hajtott végre az 1991-es költségvetésben. A gyors fiskális kiigazítást jelentősen hátráltatta 1990 telén a taxisbloká, amelynek következtében a kormányzat visszahátrált az áremeléstől és Rabár Ferenc pénzügyminisztert is elmozdították. A kibocsátás drámai esése és a munkanélküliség problémájának megjelenése politikailag még nehezebbé tette, hogy a kormány belefogjon a fiskális kiigazításba és mindez megerősítette azok hangját akik a megszorítások ellen voltak.

A költségvetést 1991-ig korlátlanul és kedvezményes kamatokkal finanszírozta a Magyar Nemzeti Bank, így a külső eladósodás valódi költségei nem jelentek meg közvetlenül a költségvetésben, hanem a jegybank vagyonszerzése finanszírozta. A jegybank nyereségét továbbá az egyéb kvázifiskális tevékenysége (kedvezményes finanszírozás, refinanszírozás) is felemésztette [Barabás–Hamecz–Neményi 1998b: 795–796]. A közfinanszírozás kiigazítása éppen ezért részben csak látszólagos volt, hiszen a deficit a központi bank mérlegében rejtve maradt. Ugyanakkor Antall előrehaladt ennek a problémának a megoldásában azáltal, hogy a kormányzati kölcsönfelvétel területét átláthatóbbá tette. Az erőfeszítések ellenére a kamatfizetés egyenletesen nőtt a teljes kormányzati kiadáson belül, 1990-ben a GDP 3 százalékát tette ki, 1995-ben azonban már 8,5 százalékát. A bevételek területén szintén kedvezőtlen tendencia bontakozott ki, a mélypontot az 1991-es recesszió alatt érte el. Két év alatt a kormányzati bevétel a GDP 60 százalékáról kevesebb, mint 52 százalékára esett. A fő probléma azonban az volt, hogy a kiadások nem igazodtak az új realitásokhoz. A szocializmus utolsó szakaszában megvalósuló politikai liberalizációt számos jogosultság expanziója kísérte, ide értve a nyugdíjrendszert, az egészségügyi rendszert és a szociális segélyezés összetett rendszerét, valamint a családtámogatást. 1992-re a költségvetési deficit már 6,8 százalékra nőtt, így a kiigazítás szükségessége egyértelművé vált.

A rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakra vonatkozóan a magyar fiskális politika fejlődésének véleményem szerint legalább *öt elkülönülő szakaszt* különböztethetjük meg.

A rendszerváltástól az 1995-ig tartó *első időszakot Antal László* [2004: 168-188] találóan a halogatott fiskális alkalmazkodás szakaszának nevezi, amelynek jellemzői a növekvő államháztartási deficit, a növekvő államadósság és kamatkidadások, a nemzetgazdasági megtakarítások rohamos csökkenése, valamint az ikerdeficit. Az 1993–94-es éveket a redisztribúciós ráta lassú csökkenése jellemezte, ezt követően azon-

ban újra növekedésnek indult. A felsorolt kedvezőtlen folyamatok okaként egyértelműen az állami keresletbővítő gazdaságpolitikát jelölhetjük meg, amely alacsony kamatszintet erőltető monetáris politikával társult. A nyolcvanas években felhalmozott államadósság jelentősen korlátozta az átalakuló költségvetési politikát, miközben a monetáris és a fiskális politika közötti koordináció hiánya jellemezte az időszakot. A folyamatokat értelemszerűen hitelességi válság kísérte, 1995-re a kamatpolitika hatását veszítette. A legkritikusabb időszaknak az 1994. évi választások utáni időszakot jelölhetjük meg, amikor is semmilyen kamattal sem lehetett finanszírozás-hoz jutni.

A következő, *második periódus* az 1995–96-os időszakot jellemző drasztikus fiskális alkalmazkodás periódusa. 1995-ben ugyanis a pótköltségvetés befagyasztotta a kiadásokat, ami az elsődleges egyenleg szufficitjét eredményezte. Az 1996-os költségvetés számos politikailag érzékeny jogosultság megnyirbálását tartalmazta, míg a bevételek a GDP arányában mérve nagyjából állandóak maradtak, így a költségvetési deficit 1991 óta a legkisebb pontját érte el. Ehhez társult a fizetési mérleg pozíciójának javulása. Kiemelendő, hogy a privatizációs bevételeket az állam nem új beruházásokra, hanem a devizaadósság csökkentésére használta, ellentétben a kilencvenes évek elején folytatott gyakorlattal, amikor a privatizációból fakadó többletbevételt a kormányzat folyó kiadások fedezésére használta fel. A kiigazítási program fontos jellemzője, hogy nem idegenkedett az átmeneti piactorzító megoldások alkalmazásától és elsősorban ezért nem járt recesszióval. A rendszerváltás után az emelkedő újraelosztási arányon is sikerült a *Bokros-csomagnak* radikálisan változtatnia.

A költségvetési folyamat folyamatos decentralizálása a Horn-kormány teljes ideje alatt a reform célja maradt. A Bokros-csomag velejárója ennek szellemében nagyszámú intézményi kezdeményezés volt. A legfontosabbként említhetjük az államkincstár létrehozását, amely központosította a kormányzat pénzeszközeit, javítva a Pénzügyminisztérium kontrollját mind az allokáció, mint az erőforrások felhasználása felett. Az extra költségvetési alapok konszolidációja jelentette a másik fontos lépést: az alapok száma a program első éve alatt harmincról ötre, majd 1998-ra kettőre csökkent. Kiemelkedő jelentőségű a Nemzeti Bank mérlegének megtisztítása, amely a fiskális átláthatóságot növelte.

A *harmadik*, 1997 és 2000 közé eső periódusban a fiskális politika céljaként az addig elért eredmények, a biztonságosan finanszírozható fiskális pozíció megtartását jelölhetjük meg. Ebben a szakaszban sem a szabályozásban, sem a jövedelemelosztási arányok tekintetében nem történtek mély változások, a redisztribúció aránya és az átlagos adóteher mértéke nagyjából megfelelt az uniós átlagnak. A deficit 1997-ben ismét nőtt, ez azonban már a központi bank kvázifiskális deficitjének változását tükrözi vissza a központi kormányzati költségvetésben, ami fontos lépést jelentett az átláthatóság felé. Az egyensúly egyedül az 1998. augusztusi orosz válság kapcsán – akkor is csak átmenetileg – került veszélybe.

A *negyedik periódus* 2001-ben vette kezdetét, amikor is az államháztartás pozíciójában erőteljes romlást figyelhetünk meg, amit nem kísért a magánszektor nettó megtakarítási pozíciójának hasonló mértékű javulása, miközben a vállalati szektor beruházásai stagnáltak. A 2006-os kormányalakítással vette kezdetét a *jelenlegi, ötödik szakasz*, amelynek értékelését, eredményeinek számbavételét később tehetjük meg [Antal 2004: 168-188].

2.1. A MÁSODIK GENERÁCIÓS REFORMOK

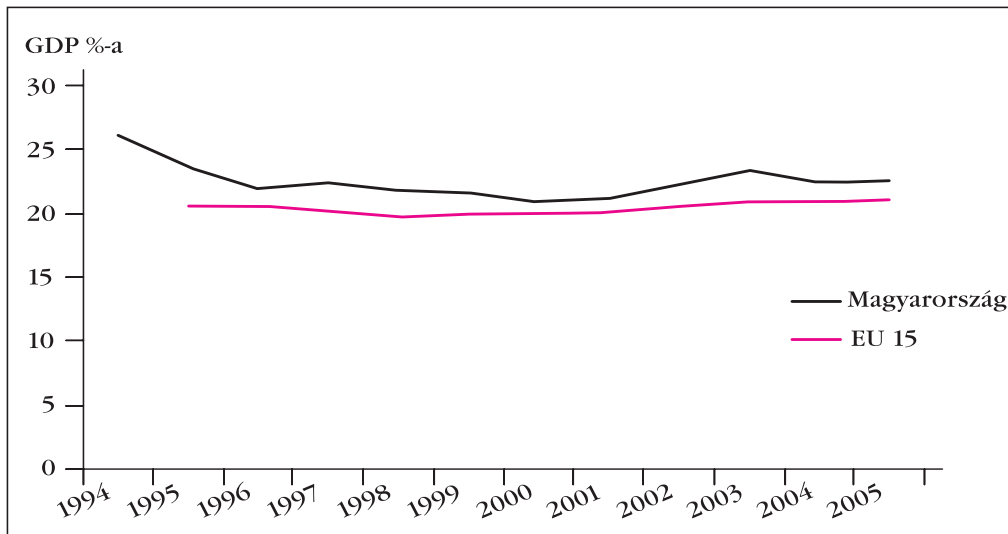
A fiskális reform fontos mozzanata az 1997-ben benyújtott és elfogadott nyugdíjreformról szóló törvény, ami magán nyugdíjpillér alapítását tette lehetővé – elsőként az átalakuló országok között –, mint a *pay-as-you-go* (PAYG) rendszer kiegészítése. A reform keretében sor került a nyugdíjkorhatár emelésére és a sváci indexálás bevezetésére. A nyugdíjrendszer-változás egyik célja az önfinanszírozó jelleg visszaállítása volt.

Az eredeti reformelképzelések koncepcióját azonban politikai kompromisszumok gyengítették, az elért eredmények pedig jelentős mértékben erodálódtak az azóta hozott intézkedések következtében. A reformok ugyan rövid távon csökkentették a kiadásokat, azonban 1998 után fokozatosan csökkentek a munkaadói járulékulcsok, amit a munkavállalói járulékok csak kismértékű emelése kísért, ráadásul a kormány a kiadási oldalon további hosszú távú kötelezettségeket vállalt. A reform eddig nem vezetett az államháztartás egyenlegének számottevő javulásához, amihez hozzájárul az a tény is, hogy a pályakezdők által fizetett járulékok egyharmada már a magán-nyugdíjpénztárakhoz kerül. Így nem meglepő, hogy a nyugdíjreform megvalósítása után is Magyarországon a nyugdíjkiadások fedezéséhez a befizetett járulékokon túl jelentős, a GDP 2 százalékát kitevő költségvetési többletforrásra van szükség, valamint a legjelentősebb implicit adósság a nyugdíjrendszerből adódik [Orbán–Szapáry 2006; Erdős 2006]. A reform ugyan jelentős változásokat hozott az előző, szocialista rendszerből örökölt nyugdíjrendszerhez képest, azonban nem járt együtt a nemzeti megtakarítások növekedésével és nem csökkentette a bért terhelő adók torzítását sem [Orbán–Palotai 1996; Palacios–Rocha 1998].

A második generációs reformok további területét a kormányzati tevékenység átalakítása, az államháztartás reformja jelenti, amellyel a kormányzati fogyasztás nagysága csökkenthető. Ennek alakulását mutatja be az 1. ábra, az 1994 és 2005 közötti időszak vonatkozásában, az unió 15 régebbi tagállamának adataival összehasonlítva.

A kormányzati fogyasztás csökkentése érdekében a közsféra létszámát 2004-től 2006-ig 6 százalékkal ugyan csökkentették, azonban az intézményrendszer szűkítése nem történt meg, ezért végeredményben a kormányzati kiadások nagysága nem változott. A 2007. évi költségvetési törvényben a közszférát illetően szintén a létszámleépítés dominál, az állami és szervezeti feladatok felülvizsgálata, a teljesítmény-követelmények meghatározása nem történt meg. A létszámcsökkentés és a szervezeti keretek szűkítése mellett a megtakarítás eléréséhez az ártámogatások visszaszorítása is szükséges a jóléti kiadások területén, a rászorultság elvének alkalmazásával. Jelenleg a közsféra átszervezésére vonatkozó koncepciók előkészítetlensége hátráltatja a konvergenciaprogramban kitűzött határidők betartását, pedig megvalósulásukkal az államigazgatás reformja jelenthetné a legnagyobb mértékű – becslések szerint a GDP 2–3 százalékának megfelelő – megtakarítást a második generációs feladatok közül [Állami Számvevőszék 2006; Erdős Tibor 2006].

Az *egészségügyi alap újrastrukturálása* jelenti a másik nagy kihívást, amelyhez az egészségügyi szolgáltatók és biztosítók közötti verseny megteremtése, a monopolhelyzetek megszüntetése szükséges. A rendszer átalakításához 2006-ban hozzálátott ugyan a kormány, ennek tényleges hatása azonban csak később lesz értékelhető. Az egészségügy eredményes átalakítása kiemelkedően fontos a fenntarthatóan ki-

Forrás: Eurostat 2006a alapján.

1. ábra: A kormányzati fogyasztás alakulása Magyarországon és az EU-15 átlagában

egyensúlyozott államháztartás megvalósítása szempontjából, hiszen az egészségügyre fordított közkiadások várhatóan növekedni fognak a társadalom öregedése – amelyet a 2. ábra szemléltet – és a technológiai fejlődés miatt, tovább rontva a költségvetés egyenlegét. A becslések szerint az egészségügy reformjával a deficit 1,5 százalékkal csökkenthető lenne [Erdős 2006].

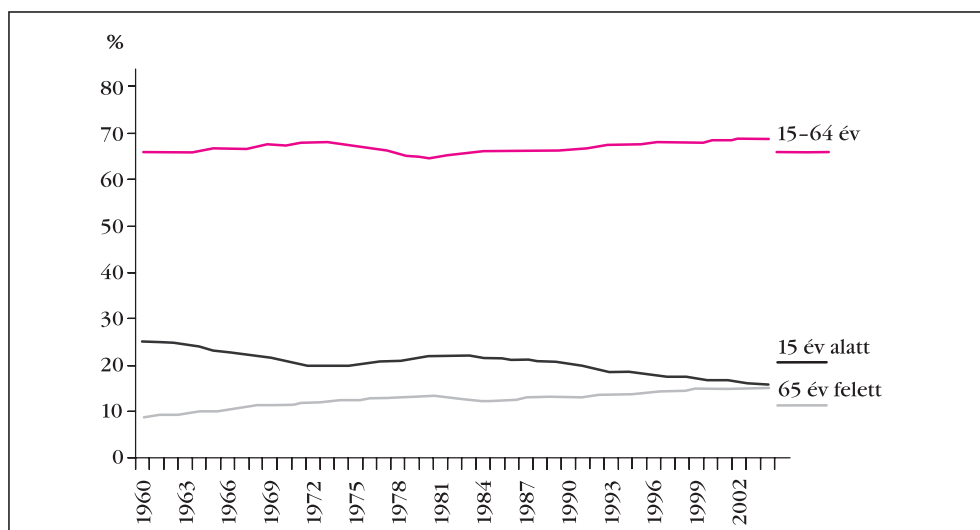
Megjegyzendő, hogy a 2007. évi költségvetési törvényből a 2006. évi törvényhez képest elmaradt az a rendelkezés, amely finanszírozási kötelezettségként írja elő az egészségügyi alap részére a központi költségvetésből járulék címén átadott, pénzeszköz formájában biztosított támogatást.

A jelenlegi kormány továbbá célul tűzte ki az oktatási rendszer átalakítását. A felsőoktatás ingyenességének megszüntetésével a becslések szerint az államháztartás egyenlege fokozatosan, közel 1 százalékkal javulhat.

A fent említett reformok következetes végrehajtásával a jelenleginél gyorsabb gazdasági növekedés is megvalósítható. Ennek ellenére a reformok jelentősége abban rejlik, hogy a viszonylag gyors gazdasági növekedés fenntartható marad, kiegyensúlyozottá válik. Az egészségügy reformjával pedig az ellátás korszerűsíthető anélkül, hogy elviselhetetlen terhet jelentene a nemzetgazdaság számára [Erdős 2006].

2.2. AZ INTÉZMÉNYI VÁLTOZÁSOK SZÜKSÉGESSÉGE

A korábban említett sikerek fennmaradásához és a további reformok véghezviteléhez elengedhetetlen a fiskális intézmények racionális kialakítása. Az intézményi reformoknak ésszerűsíteniük kellene a közkiadások rendszerét, az ellenőrzési szisztémát teljessé téve növelni a kormányközi transzferek átláthatóságát. Ennek egyik legfontosabb, gyakorlati mozzanata a központi kincstár már említett 1996. évi megalapítása volt [Haggard–Kaufman–Shugart 2001].

Forrás: OECD 2006c alapján

2. ábra: az egyes korcsoportok arányának alakulása Magyarországon

Magyarországon nem alkalmaztak és nem alkalmaznak fiskális szabályokat, 2008-tól azonban „svéd retesszel” terveznek gátat állítani az államadósság növekedésének. A 2007. évi költségvetési törvény szerint ugyanis a kormány a továbbiakban olyan költségvetési javaslatokat köteles az országgyűlés elé terjeszteni, amelynek elsődleges egyenlege többletet mutat: 2008-ban 0 százalék, 2009-ben 0,9 százalék, 2010-ben 1,1 százalék többletet a GDP arányában [2006 évi CXXVII tv. A Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről]. Idáig csak az uniós előcsatlakozási gazdasági program és a konvergencia-program tartalmazott elkötelezettséget a deficit csökkentése mellett. Magyar sajátosság, hogy a tényleges deficitre vonatkozó előrejelzések éppúgy folyamatosan változnak a költségvetés előkészítési szakaszában, mint a végrehajtási szakaszban. A tervezett és a tényleges deficit közötti nagyarányú eltérést az *1. számú táblázat* szemlélteti.

A deficitcéloktól való rendszeres, nagymértékű eltéréssel Magyarország elveszíti a piacok és az Európai Unió bizalmát, gazdaságpolitikája hitelességét egészében ássa alá. A rövid távú makroökonómiai ingadozásokra reagáló költségvetési kiigazítások pedig prociklikus költségvetést eredményeznek, ami gyengíti a stabilizáló hatást. Magyarországon a költségvetési eljárásban kizárólag a következő költségvetési évre koncentrálnak a középtávú szemlélet helyett, a költségvetési folyamat gyengeségei pedig lehetővé teszik a rövid távú érdekek dominanciáját a döntéshozatalban. Az államháztartási törvény emellett több teret enged a költségvetésnek, mint amit a költségvetési fegyelemre vonatkozó szabályoknak meg kellene engedniük [OECD 2006a]. Ezek a tényezők lassuló növekedés és politikai feszültségek idején nagyban hozzájárulnak a magas költségvetési deficithez, ezért a tartósan kiegyensúlyozott költségvetés megteremtéséhez átfogó intézményi reformokra van szükség [Győrffy 2005].

A jelenleg is bonyolult és hatásaiban áttekinthetetlen adórendszer a 2006-os választások után további négy adónemmel bővült, növelve az adminisztrációs terhet és az elvonási csatornák számát. Az adóváltozások évközi bevezetése pedig

1. táblázat: a tervezett és a tényleges deficit alakulása

TERV	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
2001	-4,3	-3,5	-2,8	-2,0				
2002	-4,1	-5,7	-4,5	-3,0	-2,5			
2003		-9,2	-4,8	-3,8	-2,8	-2,5		
2004a			-5,9	-4,6	-4,1	-3,6	-3,1	-2,7
2004b			-6,2	-5,3	-4,7	-4,1	-3,4	-2,8
2005				-3,5	-7,4	-6,1	-4,7	-3,4
2006							-6,8	-4,3
TÉNY	-3,5	-8,4	-6,4	-5,4	-6,1			

Forrás: Gyórfy [2006: 121], KSH [2007a] és Konvergencia Program [2006: 5]

csökkenti a jogbiztonságot és a gazdálkodás feltételeinek kiszámíthatóságát. Kiemelendő, hogy az adóterhek növekedésével reális az esély a szürkegazdaság további terjedésére [Állami Számvevőszék 2006]. Az adóterhek növelése ugyan rövid távon csökkenti a deficit nagyságát, azonban szemben áll a közgazdasági irodalomban javasoltakkal. Ott ugyanis olyan érveléssel találkozhatunk [Von Hagen 2003], amely szerint a fiskális konszolidáció nagyobb valószínűséggel lesz sikeres, ha elsősorban a költségek lefaragásával érik el, mintsem a növekvő, pótlólagos bevételekkel. A kiadások általános kategóriáin belül pedig a különféle juttatásokban és a közszektor munkabéreiből végbemenő csökkenések valószínűbben eredményeznek sikeres konszolidációt, mint a beruházási kiadások csökkenése.

Magyarországon a társadalomnak a politikai rendszerbe vetett bizalma meglehetősen alacsonynak mondható, ami közvetlen hatásként a költségvetés bevételi és kiadási oldalán is hozzájárul a költségvetési deficit kialakulásához: egyrészt a bevételi oldalon nagyobb az adócsalásra való hajlam, másrészt nagyobb a kiadási oldalon a populista politikára való kísértés. Ez együtt jár a strukturális reformokhoz szükséges konszenzus kialakításának nehézségével. Épp ezért a tartósan kiegyensúlyozott költségvetés esélye csekély, helyette a túlköltekezés-megszorítások ciklusainak váltakozása várható [Gyórfy 2007].

3. AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS

Az állami szerepvállalás nagyságának növekedése, túlzott beavatkozása a gazdasági folyamatokba a közgazdaságtan középponti kérdéskörébe tartozik. Az állam részesezésének arányát a GDP-ből ideológiai megfontolások, a fejlettségi szint alakulása, valamint ad hoc mérlegelések alakítják. Ennek az aránynak – általánosan elfogadott nézetek szerint – 20 százalék és 70 százalék között kell lennie. Ez nem lehet lényegesen kisebb, mert akkor megnő a valószínűsége a gazdasági növekedést bizonytalanra tevő gazdasági kilengéseknek. Az államháztartás jövedelmi részesedésének nem

Forrás: Eurostat 2006a alapján

3. ábra: Magyarország és az EU15 kormányzati kiadásainak alakulása 1997 és 2005 között, a GDP arányában

szabad a felső küszöböt meghaladnia sem, mert az a vállalati beruházások jelentős mértékű kiszorítását okozza és ez a fenntartható növekedés ütemének csökkenéséhez vezet.

A szocialista rendszer alatt létrejött magyar jóléti állam „koraszülöttnek” tekinthető, mivel teherbíró képességén felül finanszírozta az állami a jóléti transfereket. Az 1968-as reform előtti szocialista rendszer ugyanis olyan jóléti kötelezettségeket vállalt, amelyekről már az elhatározás idején is bizonyos volt, hogy nem tudja azokat teljesíteni. Azok az országok, ahol hasonlóan magas a jóléti kiadások aránya, gazdasági fejlettségben sokszorosan felülmúlják Magyarországot. A túlzott állami szerepvállalás esetén az állam olyan feladatokat vállal magára, amelyeket a piac hatékonyabban tudna ellátni. Ebben az esetben a piaci kudarc helyét a kormányzati kudarc veszi át, végeredményben pedig az egyes javakat és szolgáltatásokat nem hatékonyan, rossz minőségben vagy drágábban állítja elő.

A rendszerváltás után, az 1990-es évek elején az egyik legfontosabb feladatnak a felhalmozódott külső adósság és az azokhoz kapcsolódó adósságszolgálati kötelezettségek kezelése volt tekinthető. 1992-ben kezdték meg az első forgalomképes kormányzati államkötvény kibocsátását a deficit finanszírozására, megcélózva az inflációs nyomás elkerülését és a devizaadósság növekedésének megakadályozását [Barabás-Hamecz-Neményi 1998c]. A helyi önkormányzatok adóssága pedig 1994-re ért el egy olyan kritikus szintet, amely 1995-ben törvényalkotáshoz vezetett a hitelfelvételeik korlátozását célózva.

A 3. ábra Magyarország 1997 és 2005 közötti kormányzati kiadásait mutatja be a GDP százalékában, összehasonlítva az unió 15 régi tagállamának adataival.

A magas szintű paternalista redisztribúció nyugtatólag hat a társadalomra, kompenzálja a gazdasági életben tapasztalható bizonytalanságot. Az elégedetlenség disztributív csitítása a pénzügyi egyensúlyzavarok és feszültségek fő oka. Ha már kialakultak a pénzügyi egyensúlyzavarok, akkor a disztributív csillapítással jellemzett gazdaságpolitika már csak nehezen tudja elszáni magát a változásra [Kornai 1992; 1995].

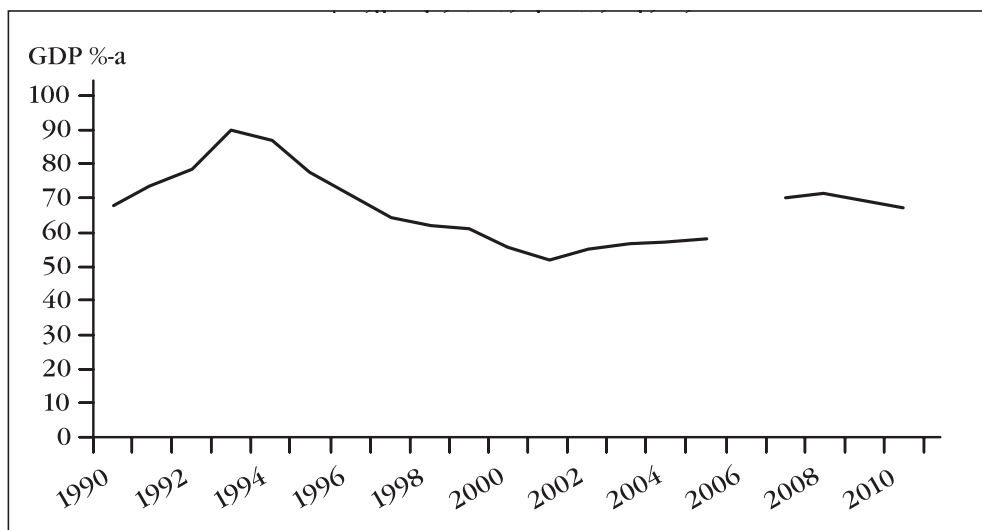
Az újraelosztás egy részét állami hitelfelvétellel finanszírozzák, és mivel az állam a tőkepiacon a vállalatok versenytársaként lépett fel, jelentkezett az államnak a beruházásokat „kiszorító hatása”. A felhalmozott államadósság – hasonlóan az állami hitelfelvételhez – kapcsolatban van a beruházások kiszorításával, mert kamatterhekkel jár. Az államadósság után fizetett kamat nemcsak deficitese, hanem egyensúlyban levő államháztartás esetén is veszélyezteti a szükséges beruházási ráta fenntartását, az eladósodottság pedig könnyen növekvő arányúvá válhat.

A 4. ábra Magyarország bruttó adósságállományának nagyságát mutatja a GDP százalékában kifejezve az 1990 és 2005 közötti időszakban és a konvergenciaprogramban megfogalmazott célokat 2007-től 2010-ig. A 5. ábra pedig az államháztartás egyenlegének alakulását szemlélteti a GDP százalékában kifejezve az 1994 és 2005 közötti periódusban és a konvergenciaprogram szerinti célokat 2007-től kezdődően 2010-ig.

Az államháztartás tartósan magas vagy növekvő hiánya csökkenti a potenciális növekedési ütemet és emeli a reálkamatokat. A gazdaság kockázati megítélésének romlása pedig bizonytalanná teszi a várakozásokat. Ezért kiemelkedően fontos a felhalmozott adósság csökkentése (az elsődleges egyenleg szufficitje révén), amely ugyan rövid távon restriktív hatású, azaz nem kedvez a gazdasági növekedés ütemének. Épp ezért kompromisszumos célt az államháztartási deficit GDP-hez viszonyított arányának fenntartása jelenthet.

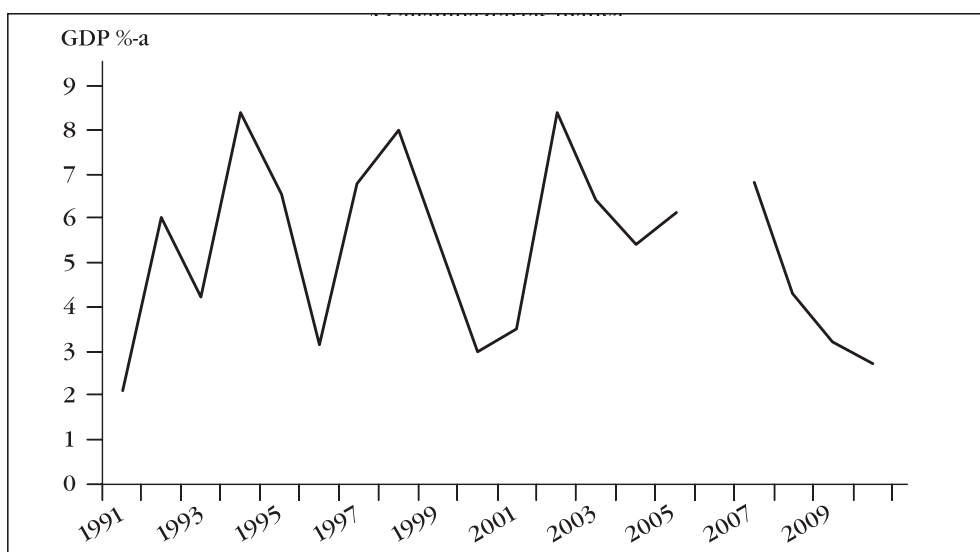
Az átmeneti országokra általánosan jellemző, hogy a közszeaktor tényleges deficitje különbözik a hivatalosan publikálttól. Magyarországon ez elsősorban a költségvetésen kívülre eső jelentős tételek miatt van így, mint például a költségvetésen kívüli kötelezettségek (lakásépítés finanszírozása, garanciák), vagy mint a pótlólagos forrást jelentő privatizációs bevételek.

Az említett 5. ábráról azonban leolvasható, hogy rendszerint a választások évében alkalmazott élénkítő, fogyasztásorientált gazdaságpolitika következtében jelentősen megugrott az államháztartás hiánya, amit rendszerint bizonyos fokú kényszerű kiigazítás követett. A ciklusok amplitúdója a magyar gazdaságban

Forrás: KSH 2007b, Konvergencia Program 2006: 5 alapján

4. ábra: az államháztartás bruttó adósságának alakulása

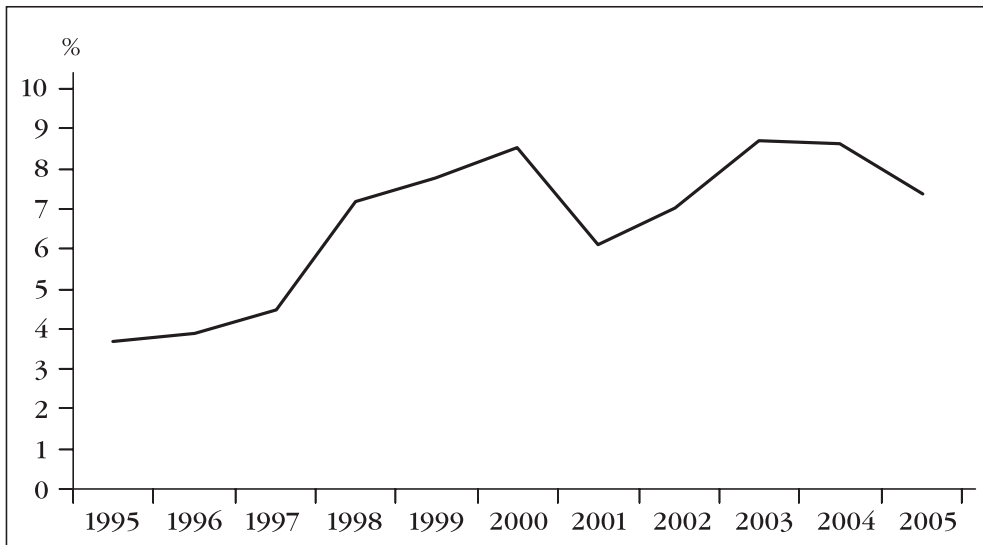
Forrás: KSH 2007a és Konvergencia Program 2006: 5 alapján

5. ábra: az államháztartás hiányának alakulása

nagyobb, mint az EU régi tagállamaiban, amelyre magyarázatul a transzformáció okozta feszültségek és a szerényebb demokratikus hagyományok szolgálhatnak [Karsai 2006]. Mindazonáltal kijelenthetjük, hogy Magyarországon jelenleg a költségvetési hiány aggasztó nagysága jelenti a legkomolyabb makroökonómiai kockázatot.

A fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás azt feltételezi, hogy a kormányzat a végtelenségig képes folytatni költségvetési politikáját, amelyhez az államadósság és az államháztartás egyenlegének alakulásán túl hozzátartozik a fizetőképesség kritériuma is. Szükséges különbséget tenni továbbá a fiskális és a külső fenntarthatóság (fiscal and external sustainability) között is. Éppúgy, ahogy nincs szükségszerűen közvetlen összefüggés a fiskális deficit és a folyó fizetési mérleg deficitje között, úgy nincs közvetlen összefüggés a fiskális és a külső fenntarthatóság között sem, bár a két tényező nem teljesen független egymástól. Az államháztartási hiány növekedése abban az esetben vezet a folyó fizetési mérleg romlásához, amennyiben nem ellensúlyozza a háztartások megtakarításának növekedése és/vagy a vállalatok nettó finanszírozási igényének csökkenése. Magyarországon az utóbbi években a háztartások nettó megtakarításai fokozatosan csökkentek, ezt a folyamatot a 2001-es lakáshitel-program gyorsította fel, amelynek következtében a háztartási megtakarítások gyakorlatilag megszűntek és csak 2004 után mutatkozott némi javulás. Ezt a folyamatot a vállalati szektor finanszírozási igényének csökkenése kísérte, 2002-ben és 2003 elején a vállalati szféra nettó megtakarító volt. Ennek okaként a 2001 – 2003-ban tapasztalt gyenge nemzetközi konjunktúrát jelölhetjük meg. Pozitívabb nemzetközi helyzet a fizetési mérleg egyenlegét tovább rontotta volna.

A 6. ábra a folyó fizetési mérleg hiányát mutatja be a GDP százalékában az 1995 és 2005 közötti periódusban, a 7. ábrán pedig a forgalomképes adósságeszközök – amely napjainkra a teljes államadósság döntő hányadát teszi ki – finanszírozásának módját láthatjuk.

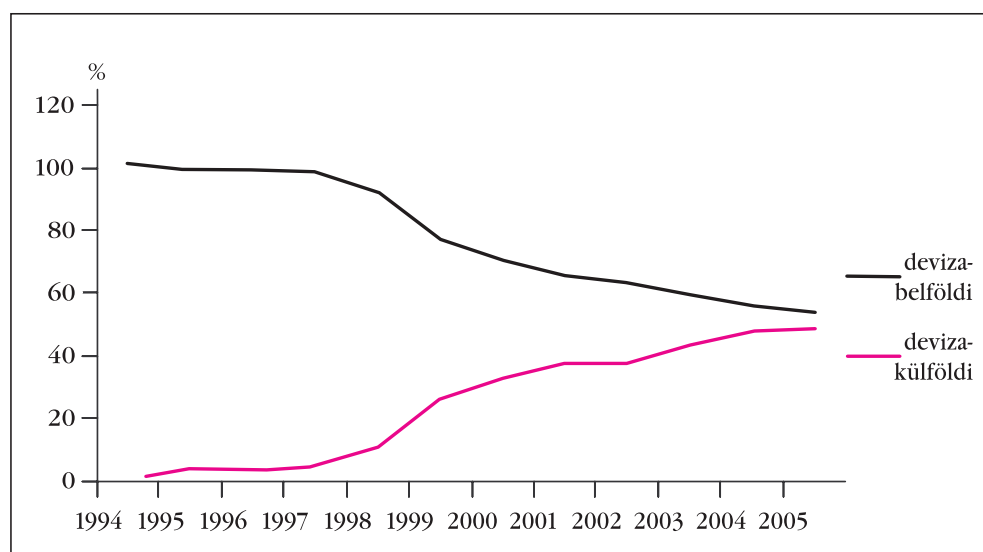
Forrás: Pénzügyminisztérium 2006 alapján.

6. ábra: a folyó fizetési mérleg hiányának alakulása

A 7. ábrából jól látható, hogy magyar államadósság csaknem teljes mértékben forgalomképes adósságeszközből tevődik ki, ennek jelenleg közel felét – növekvő mértékben – devizakülföldi tőke finanszírozza. A külföldi finanszírozáshoz jelenleg kedvező a globális tőkepiacokat jellemző likviditásbőség. Mivel ennek megváltozása Magyarországot nagy mértékben érintené, a magyar gazdaság e tekintetben különösen sebezhető [Orbán–Szapáry 2006]. Abban az esetben, amikor a külső pozíció fenntarthatatlan, de a fiskális pozíció fenntartható, a kormányzat a növekvő deficitet a hazai adósság növelésével finanszírozza, ami elkerülhetetlenül kormányzati fizetéseképtelenséget eredményezhet a hazai szolgáltatások területén.

Magyarországon az Államadósság Kezelő Központ Zrt. (ÁKK Zrt.) felelős minden adósságkezeléssel kapcsolatos teendőért. Célja a költségvetés biztonságos finanszírozása, hosszú távon alacsony költségek mellett, a kockázatok figyelembevételével, magas szakmai színvonalon, kifinomult módszerekkel. Az adósságkezelés egyik legfontosabb törekvése az adósság és költségvetési hiány hosszú távon alacsony költségek és elfogadható kockázatok melletti finanszírozása. Az ÁKK Zrt. gondoskodik – többek közt – az állami költségvetés fizetőképességének fenntartásáról, a központi költségvetést terhelő adósság és hiány finanszírozásáról, az államadósság és az állam átmenetileg szabad pénzeszközeinek kezeléséről, valamint nyilvántartja a központi költségvetést terhelő államadósságot.

Az Államadósság Kezelő Központ Zrt. 100 százalékban állami tulajdonú részvénytársaságként 2001. március 1-én kezdett el működni. A tulajdonosi jogokat a mindenkori pénzügyminiszter gyakorolja az államháztartási törvény felhatalmazása alapján. Ezenkívül a pénzügyminiszter jóváhagyása szükséges a kormányzati adósságkezelési stratégia, pénzügyi terv és teljesítményindikátorok alkalmazása területén is. Az irányítást az ÁKK Zrt. igazgatósága látja el, a működés kontrollját a felügyelő bizottság és a könyvvizsgáló végzi. Ezen túl az adósságkezelés az Állami Számvevőszék által is rendszeresen felülvizsgált folyamat [Államadósság Kezelő Központ Zrt. 2006].

Forrás: OECD 2006c alapján

7. ábra: a forgalomképes adósságeszközök birtoklásának alakulása

KONKLÚZIÓ

Magyarországon a második generációs reformfolyamat fontos mozzanata a nyugdíjrendszer 1997-ben végrehajtott átalakítása, ami magán-nyugdíjpillér alapítását tette lehetővé. A reform idáig értelemszerűen nem vezetett az államháztartás egyenlegének számottevő javulásához, a nyugdíjkiadások fedezéséhez a befizetett járulékokon túl jelentős, a GDP 2 százalékát kitevő költségvetési többletforrásra van szükség. A második generációs reformok további területét a kormányzati tevékenység átalakítása, az államháztartás reformja jelenti, amellyel a kormányzati fogyasztás nagysága csökkenthető. Ennek érdekében a közsféra létszámát 2004-től kezdődően ugyan csökkentették, azonban az intézményrendszer szűkítése nem történt meg, épp ezért végeredményben a kormányzati kiadások nagysága nem változott. Pedig az államigazgatás reformja jelenthetné a legnagyobb mértékű, a GDP 2–3 százalékának megfelelő – megtakarítást a második generációs feladatok közül. Az egészségügyi alap újrastrukturálásához 2006-ban a kormány hozzálátott, a reform véghezvitelével a deficit 1,5 százalékkal lehetne csökkenthető. A jelenlegi kormány továbbá célul tűzte ki az oktatási rendszer átalakítását. A felsőoktatás ingyenességének megszüntetésével a becslések szerint az államháztartás egyenlege fokozatosan közel 1 százalékkal javulhat. A fent említett reformok összességében 5–7 százalékos javulást eredményezhetnek a költségvetés egyenlegében.

A korábban említett sikerek fennmaradásához és további reformok véghezviteléhez elengedhetetlen a tartós fiskális intézmények racionális kialakítása. A költségvetési folyamat gyengeségei lehetővé teszik a rövid távú érdekek dominanciáját a döntéshozatalban, amelyek hozzájárulnak a magas költségvetési deficithez, ezért a tartósan kiegyensúlyozott költségvetés megteremtéséhez átfogó intézményi reformokra van szükség. Ezeknek az intézményi reformoknak racionalizálniuk kellene a közkiadások rendszerét, az ellenőrzést teljessé téve növelni a kormányközi transzferrek átláthatóságát.

A magyar államadósság döntő hányadát – összhangban a nemzetközi tendenciákkal – napjainkra már a forgalomképes adósság teszi ki. Ennek közel felét – csökkenő mértékben – devizabelföldi tőke finanszírozza. Ezzel kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy az államháztartási hiány növekedése a folyó fizetési mérleg romlásához vezet, amennyiben nem ellensúlyozza a háztartások megtakarításának növekedése és/vagy a vállalatok nettó finanszírozási igényének csökkenése.

Az államadósság többi részét – értelemszerűen – külföldi tőke finanszírozza, amelyhez jelenleg kedvező a globális tőkepiacokat jellemző likviditásbőség, azonban ennek megváltozása Magyarországot nagymértékben érintené. E tekintetben tehát a magyar gazdaság különösen sebezhető. Abban az esetben pedig, amikor a külső pozíció fenntarthatatlan, de a fiskális pozíció fenntartható, a kormányzat a növekvő deficitet a hazai adósság növelésével finanszírozza, ami elkerülhetetlenül kormányzati fizetéseket eredményezhet a hazai szolgáltatások területén.

A fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás megvalósításához szükséges elemi feltételek sérülnek Magyarországon. Általános értelemben vett néppártok uralják a közéletet, ami szintén erősíti a krónikus túlköltésre való hajlamot.

Az államadósság további növekedését a jelenlegi kormány 2008-tól a „svéd retesz” alkalmazásával próbálja megakadályozni, amely szerint ekkortól csak olyan költségvetést lehet elfogadni, amelynek elsődleges egyenlege többletet mutat. Ez a korlátozás szükséges, de nem biztos, hogy elégséges az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez, a politikai céllal kezdeményezett túlköltés és a túladóztatás megfékezéséhez, ugyanis a „feles” törvény – mivel könnyen módosítható – nem jelent semmiféle kényszerítő erőt a későbbi kormányzatok számára, valamint a törvény csupán a költségvetési törvény megalkotásában szab határokat, a későbbi módosításokban (például pótköltségvetés) nem.

IRODALOM

- Államadósság Kezelő Központ Zrt (2006). *Főbb makrogazdasági mutatók*.
<http://www.akk.hu/object.6066a3b1-4c6d-4b97-84c5-cd883126b2ec.ivy>.
Letöltve: 2006.11.20.
- Állami Számvevőszék (2006): *Vélemény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetési javaslatáról*. [http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/6B4B6611C9DBEA4DC1257222002E5BE0/\\$FILE/0641J000.PDF](http://www.asz.hu/ASZ/jeltar.nsf/0/6B4B6611C9DBEA4DC1257222002E5BE0/$FILE/0641J000.PDF). Letöltve: 2007. 01. 20.
- Antal László (2004): *Fenntartható-e a fenntartható növekedés?* Budapest. Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- Augusztinovics M.–Gál R. I.–Matits Á.–Máté L.–Simonovits A.–Stahl J. (2002): „A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után” *Közgazdasági Szemle* 49 (6): 473–517.
- Barabás Gy.–Hamecz I.–Neményi J. (1998a): „A költségvetés finanszírozási rendszerének átalakítása és az eladósodás megfékezése. – 1. rész” *Közgazdasági Szemle* 45(7–8): 653–674.
- Barabás Gy.–Hamecz I.–Neményi J. (1998b): „A költségvetés finanszírozási rendszerének átalakítása és az eladósodás megfékezése. – 2. rész” *Közgazdasági Szemle* 45(9): 789–802.

- Barabás Gy.–Hamecz I.–Neményi J. (1998c): „Fiscal deficit and public debt during the transition.” In: Bokros L.–Dethier, J. (szerk): *Public finance reform during the transition: the experience of Hungary*. Washington DC: World Bank, 59–93.
- Csaba L. (1998): „A rendszerváltó gazdaságpolitika egy évtizede” www.csabal.com/downloads/a_rendszervaltozo.pdf. Letöltve: 2006.11.2.
- Csaba L. (1999): „A rendszerváltás elmélete és/vagy a közgazdaságtan kudarca” *Közgazdasági Szemle* 46(1): 1–19.
- Csaba L. (2002): „Az átalakulás fejlődésemélete” *Közgazdasági Szemle* 49(4): 273–291.
- Csaba L. (2006a): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Csaba L. (2006b): „Változó erőterben – változó egyensúlyozás. Adalék Magyarország háború utáni gazdaságtörténetéhez” *Competitio* 5(2): 9–22.
- Erdős T. (2006): „Növekedési potenciál és az államháztartás átfogó reformja” <http://ffdf.mfb.hu/2006/2/novekedesi-potencial-es-az-allamhaztartas-atfogo-reform-ja.pdf>. Letöltve: 2007.01.20.
- Eurostat (2006a). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE/economy/main/overview/y_earlies/B1/B13/dad16144. Letöltve: 2006.12.28.
- Eurostat (2006b). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE/economy/main/overview/y_earlies/B1/B13/dad17168. Letöltve: 2006.12.28.
- Gyórfy D. (2005): „Az intézményi tényezők szerepe az államháztartási hiány alakulásában Magyarországon” *Közgazdasági Szemle* 52(10): 755–773.
- Gyórfy D. (2006): *Globalization democratic quality and institutional change : the new political economy of fiscal management reforms*. CEU Budapest College.
- Gyórfy D. (2007): „Társadalmi bizalom és költségvetési hiány” *Közgazdasági Szemle* 54(3): 274–290.
- Haggard, S.–Kaufman, S. S.–Shugart, M. S. (2001): „Politics, Institutions, and Macroeconomic Adjustment: Hungarian fiscal policy making comparative perspective” In: Kornai, J.–Haggard, S.–Kaufman R. (szerk): *Reforming the state. Fiscal and welfare reform in the post-socialist countries*. New York: Cambridge: University Press, 75–110.
- Karsai G. (2006): „Ciklus és trend a magyar gazdaságban 1990-2005 között” *Közgazdasági Szemle* 53(6): 509–525.
- Konvergencia Program (2006): Magyarország Aktualizált Konvergencia Programja 2006–2010. Magyar Köztársaság Kormánya. [http://www2.pm.gov.hu/web/home.nsf/\(PortalArticles\)/57B7AA5F7E58DCCBC125723700572203/\\$File/KP_2006_december_final_hu.pdf?OpenElement](http://www2.pm.gov.hu/web/home.nsf/(PortalArticles)/57B7AA5F7E58DCCBC125723700572203/$File/KP_2006_december_final_hu.pdf?OpenElement). Letöltve: 2007.01.17.
- Kornai J. (1992): „The Postsocialist Transition and the State: Reflections in the Light of Hungarian Fiscal Problems” *American Economic Review* 82(2): 1–20.
- Kornai J. (1995a): „Négy jellegzetesség. A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben. Első rész” *Közgazdasági Szemle* 42(12): 1097–1117.
- Kornai J. (1996a): „Négy jellegzetesség. A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben. Második rész” *Közgazdasági Szemle*, 43(1): 1–29.

- Kornai J. (1996b): „Kiigazítás recesszió nélkül” *Közgazdasági Szemle* 43(7-8): 585-613.
- Kornai J. (2000): „A költségvetési korlát megkeményítése a posztszocialista országokban” *Közgazdasági Szemle* 45(1): 1-22.
- Kornai J. (2006): *A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz*. Budapest: Osiris, 281-297.
- KSH (2006): *A Központi Statisztikai Hivatal évkönyve 2005*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH (2007a): *Az államháztartás egyenlege*. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/tabl4_01_23b.html. Letöltve: 2007.02.19.
- KSH (2007b): *Az államháztartás bruttó adóssága*. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/tabl4_01_24a.html. Letöltve: 2007.02.19.
- Magyar Virtuális Enciklopédia (2006): *Új gazdasági mechanizmus*. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézet gondozásában. http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/torttud_magy/uj_gazd_mech.htm. Letöltve: 2006.11.7.
- OECD (2006a): „A költségvetés kidolgozása” In: *Költségvetés-tervezés Magyarországon*. OECD Közigazgatási és Területfejlesztési Igazgatóság Közigazgatási Bizottság, 15-32.
- OECD (2006b): „Parlamenti jóváhagyás” In: *Költségvetés-tervezés Magyarországon*. OECD Közigazgatási és Területfejlesztési Igazgatóság Közigazgatási Bizottság, 33-45.
- OECD (2006c): *Statistical Database*. <http://www.oecd.int/olis>. Letöltés ideje: 2006.11.21.
- Orbán G.-Palotai D. (1996): „Gazdaságpolitikai és demográfiai kihívások a magyar nyugdíjrendszerben” *Közgazdasági Szemle* 43(7-8): 583-603.
- Orbán G.-Szapáry Gy. (2006): „Magyar fiskális politika: quo vadis?” *Közgazdasági Szemle* 53(4): 293-309.
- Országos Érdekegyeztető Tanács (2006a): *Az OÉT-ről röviden*. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16243&articleID=30408&ctag=articlist&iid=1>. Letöltve: 2006.11.22.
- Országos Érdekegyeztető Tanács (2006b): *Az OÉT jogállása és jogosítványai*. <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16244&articleID=30409&ctag=articlist&iid=1>. Letöltve: 2006.11.22.
- Országos Egészségbiztosítási Pénztár (2006): *A magyar társadalombiztosítás története*. http://www.oep.hu/portal/page?_pageid=34,32914&_dad=portal&_schema=PORTAL. Letöltve: 2006.11.21.
- Pénzügyminisztérium (2006): *Főbb makrogazdasági jelzőszámok*. [http://www2.pm.gov.hu/web/home.nsf/\(PortalArticles\)/9CE71763C9C1ECB1C125727C0048022C/\\$File/Fobb+makrogazdasagi_jelzoszamok%20_eves%20adatok.xls?OpenElement](http://www2.pm.gov.hu/web/home.nsf/(PortalArticles)/9CE71763C9C1ECB1C125727C0048022C/$File/Fobb+makrogazdasagi_jelzoszamok%20_eves%20adatok.xls?OpenElement). Letöltve: 2006.11.21.
- Palacios, R.-Rocha, R. (1998): „The Hungarian Pension System in Transition” In: Bokros, L.-Dethier, J. (szerk): *Public Finance Reform During the Transition: the Experience of Hungary*. Washington DC: World Bank, 177-219.
- von Hagen, J. (2003): „Fiscal Discipline and Growth in Euroland. Experiences with the Stability and Growth Pact”. *ZEI Working Paper*. http://www.zei.de/zei_english/f_search.htm. Letöltve: 2006.08.23.

JOGSZABÁLYOK

1081/1988. (X.I.) MT határozat: Országos Érdekegyeztető Tanács létrehozásának kezdeményezéséről.

1995 évi CXXI tv. a Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetéséről.

40/2005. (X. 19.) AB határozat jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítványok, valamint mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megszüntetésére indított hivatalból indított eljárás alapján.

2006 évi CXXVII tv. a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről